

Diàlegs

Feixisme i terrorisme: ideologies extremistes com a fruit enverinat de la modernitat?

ROGER GRIFFIN

Oxford Brookes University

és entrevistat per

XAVIER CASALS

Universitat Ramon Llull i Universitat Rovira i Virgili

XAVIER CASALS (X. C.): *Habitualment hom associa el feixisme a l'antimodernitat, a la reacció. Tanmateix, el feixisme té aspectes de modernitat. Quins en podrien ser els més destacats?*
ROGER GRIFFIN (R. G.): Durant molt temps, els acadèmics anglosaxons van identificar un element de modernitat en el feixisme —tant en el nazisme alemany com en el feixisme italià— que contradeïa la seva naturalesa fonamentalment reaccionària. Per exemple, un famós historiador nord-americà, Henry A. Turner, parlava d'«antimodernitat moderna». Deïa que el feixisme i el nazisme van adoptar la modernitat per crear un Estat antimodern, de manera que les autopistes, els aeroplans, etcètera van ser posats al servei d'un règim que volia tornar al passat. No obstant això, en els últims quinze anys ha sorgit un corrent en els estudis sobre el feixisme, del qual jo en formo part, que ha canviat la forma d'entendre el feixisme. Aquest corrent manté que el feixisme no només va emprar la modernitat tecnològica per crear un Estat premodern, sinó que també va crear una modernitat alternativa, un tipus diferent d'Estat modern, amb el control polític d'èpoques pretèrites però, tanmateix, utilitzant tots els recursos de la modernitat per crear un nou tipus de modernitat, doncs el que no acceptaven de la modernitat liberal, de la modernitat capitalista, era l'anarquia, l'amenaça de les masses, del comunisme, de la degeneració moral, de l'individualisme, que ells veïen com una mena de decadència. Així, segons aquesta nova forma d'entendre'l, el feixis-

me va lliurar una guerra contra la decadència tot creant un nou Estat autoritari que tenia un projecte de futur, doncs aspirava a crear un nou tipus d'ésser humà. No era una «antimodernitat moderna», la qual cosa és una paradoxa, sinó un intent de crear una nova modernitat que era paral·lela al bolxevisme, però alhora diferent d'ell. Així doncs, al feixisme i el bolxevisme se'ls considera vies diferents de tractar de resoldre la crisi de la modernitat del període d'entreguerres.

(X. C.): *Quines serien les relacions entre el nazisme i el feixisme? Són el mateix o són diferents?*

(R. G.): Si analitzem el feixisme —en anglès jo escric el terme «feixisme» en minúscula— com a un fenomen genèric, com ara el liberalisme, l'anarquisme o el feminisme, està molt clar que cada «-isme» és únic, però també que forma part d'un fenomen més general. Hi ha diferències molt rellevants entre el feixisme italià i el nazisme alemany, grans diferències, tan grans que molts historiadors s'han mostrat reticents a considerar el nazisme com a part d'un fenomen general; a tot estirar l'han considerat un totalitarisme o alguna forma d'autocràcia, però molts historiadors, sobretot a Alemanya, s'han resistit a la idea que el nazisme formava part d'un fenomen genèric. Tanmateix, el que jo anomeno el «nou consens», la nova forma de concebre el feixisme que és cada cop més dominant en la historiografia anglosaxona, sosté que el feixisme i el nazisme son manifestacions nacionalment específiques i singulars d'un fenomen genèric.

Així doncs, si el feixisme romanès, el britànic, la Falange o qualsevol altre feixisme haguessin creat règims i estats estables durant un cert període de temps, cadascun d'ells hauria estat únic, però tots haurien constituït temptatives de crear la modernitat alternativa a la qual em referia abans, basada en el nacionalisme, el racisme i el mite d'un passat històric únic. L'Estat romanès, per exemple, parlava de les qualitats úniques del fet de ser romanès, però, no obstant això, en compartia algunes de genèriques amb el feixisme. Des d'aquest punt de vista, per descomptat, el nazisme era únic i força diferent del feixisme perquè va posar en pràctica l'eugenèsia i el racisme biològic, que eren aspectes centrals del projecte del «nou home». A Itàlia, on el règim estava constret per les seves relacions amb l'Església i la monarquia, i també pel fet que l'italià mitjà s'hauria oposat amb fermesa a l'eugenèsia, a l'assassinat de nadons i de discapacitats mentals, això era gairebé impensable. Els italians acceptaven l'eugenèsia positiva, els esports, l'atletisme, les organitzacions de masses, etcètera, però hi havia una barrera cultural que impossibilitava l'eugenèsia negativa; hi havia poquíssimes persones que ho acceptessin. Així doncs, la dimensió racial del nazisme és específica d'Alemanya i té la seva pròpia història, i també el projecte colonialista de crear un imperi a Europa i de tractar Rússia com un *hinterland* immens que subministrés matèries primeres, era òbviament quelcom molt més radical que la conquesta d'Etiòpia. En definitiva, si els analitzes aquests règims a un nivell superficial semblen molt diferents, però si tornes enrere i et centres en la metodologia comuna, aquesta encara és la pròpia d'una nació renascuda que es desempallega del liberalisme i

crea un nou tipus d'alemany i un nou tipus d'italià. Aquesta forma d'analitzar el feixisme et permet veure la singularitat, però també un component genèric.

(X. C.): *Actualment, la nova extrema dreta, ¿és un nou feixisme, és un retorn del feixisme o és una realitat nova?*

(R. G.): Aquest és un problema nou. Hi ha moltes dretes diferents. Ara mateix, a Europa tenim una proliferació de diferents dretes i cal que siguem molt clars pel que fa a quina d'elles ens referim exactament. A certs països hi ha certes dretes que enyoren el feixisme d'entreguerres. A Romania, per exemple, hi ha grups que admiren la Guàrdia de Ferro i [Corneliu] Codreanu, i estic convençut que a Espanya hi ha el que anomeno «feixistes nostàlgics», que s'inspiren en Primo de Rivera, etcètera. D'altra banda, hi ha dretes a Europa, i sobretot als Estats Units, que prenen el nazisme com a model per a un supremacisme ari, que consideren que la destrucció del Tercer Reich va ser una tragèdia i que accepten el seu punt de vista racial. Per exemple, la novel·la *Els diaris Turner*, del nord-americà William Luther Pierce, va inspirar grups força petits de gent d'extrema dreta molt violenta que creu estar lliurant una guerra racial, a Anglaterra tenim un home, David Copeland, que a finals dels anys noranta va fer esclatar tres bombes a Londres inspirant-se en part en Henry Turner, als Estats Units estava [Timothy] McVeigh, que també s'inspirava en Turner, etcètera. Per tant doncs, es tracta d'un nou tipus de nazisme, el que jo anomeno un «nazisme universal», que ja no és l'alemany, sinó un al qual se'l considera un projecte supremacista blanc de caràcter internacional.

Després hi ha noves formes de dreta molt interessants que no són revolucionàries, sinó que accepten els valors de la democràcia però només per a una nació ètnicament pura. És el que jo anomeno «liberalisme etnocràtic». L'exemple clàssic és Jean-Marie Le Pen, que vol l'Estat francès però només per als francesos, i que té un concepte racial dels francesos que implica rebutjar els musulmans, els algerians, els romanesos, etcètera. Al meu parer, és una forma molt interessant de nova dreta perquè ja no és revolucionària, al contrari que el feixisme; és difícil dir si és reaccionària o progressista, però aquest tipus de dreta, que és bàsicament antidemocràtica perquè refusa el liberalisme i el multiculturalisme, ha esdevingut molt poderosa a països com França i Holanda. Fins i tot podem veure el noruec [Anders] Breivik com un representant de la idea de «Noruega per als noruecs». Després hi ha un partit a Alemanya, Die Republikaner (Els Republicans), que és titllat de neopopulista —tot i que jo utilitzo un altre terme per definir-lo— però que també és extrema dreta malgrat —i això és una novetat— no ser revolucionari.

D'altra banda, també hi ha elements nous, nous tipus de dreta, que estan influïts per una iniciativa molt important a França, la Nouvelle Droite d'Alain de Benoist, una nova dreta força rellevant des del punt de vista intel·lectual a Itàlia i sobretot a Rússia. Té molts seguidors a Alemanya, hi ha una dreta equivalent a

Bèlgica i a Anglaterra en tenim una de molt petita. Aquesta gent rebutja el racisme biològic del nazisme i, enlloc d'això, parla d'un ressorgiment cultural —l'anomenen «gramscisme de dretes»—, perquè, segons el seu plantejament, si poguessin guanyar la batalla de les idees podrien purificar la cultura, i un cop tinguessin els espanyols, els belgues o els russos culturalment purificats, els polítics s'emmotllarien al canvi cultural. Em sembla quelcom fascinant: un nou tipus de dreta que té una aparença intel·lectual, de solidesa cultural, però que si el seu missatge arrelés, no cal dir-ho, crearia un sentiment profundament antidemocràtic. Per exemple, hi ha un home molt interessant a Itàlia, Marco Tarchi, un professor universitari molt bo, que és força ambigu pel que fa al feixisme, el neofeixisme, la Nouvelle Droite, etcètera, i aquesta mena de gent és molt difícil de classificar segons els esquemes tradicionals. Així mateix, és clar, hi ha quelcom que té molta força en els ambients de la dreta, però que gairebé no té res a veure amb la ideologia: em refereixo al racisme xenòfobament pur, sense plantejaments culturals o ideològics.

Per tant, doncs, en parlar de la dreta cal anar amb molt de compte pel que fa a quina estem fent al·lusió i cal tenir un coneixement profund del teu país per identificar el seu tipus concret. El perill és posar-les totes al mateix sac i parlar de «les dretes» o de «la dreta», doncs en realitat moltes estan en declivi o són impotents i les que són realment perilloses crec que són no les revolucionàries, sinó les que volen «Catalunya per als catalans» o «Flandes per als flamencs». En definitiva, cal anar amb compte i evitar parlar en termes generals.

(X. C.): *Tanmateix, aquestes noves dretes, aquesta nova extrema dreta, ha assumit una part del llegat de la Il·lustració perquè demana una democràcia plebiscitària. És això un element nou?*
 (R. G.): Em pot posar un exemple concret?

(X. C.): *Tots aquests partits sempre demanen un referèndum, per exemple a Suïssa...*
 (R. G.): Sí, el Volkspartei. Bé, la idea d'un consens plebiscitari van utilitzar-la Mussolini i Hitler, que van convocar un seguit de referèndums. Als estats totalitaris els agraden els referèndums, perquè poden obtenir el 99% dels vots. La idea d'un règim plebiscitari és complexa, perquè per un costat sembla molt «democràtica». Per exemple, els cartistes anglesos del segle XIX volien que se celebressin eleccions generals un cop cada any per posar el Parlament sota el control del poble; ja a la dècada de 1830 hi havia gent que deia —és una idea increïble!— que la única forma que té el poble de controlar la classe política és celebrar eleccions constantment, la qual cosa és un tipus de democràcia plebiscitària. Ara bé, tot es redueix a l'ambigüïtat de la paraula «poble». Per exemple, Mussolini va tenir un cop de genialitat quan va anomenar el seu diari *Il Popolo d'Italia*, perquè ell abans havia estat socialista, i mentre que per a un marxista el «popolo» significa la gent del carrer, la classe obrera, no les classes capitalistes ni les finances internacionals, per a un nacionalista racista, el «popolo», el *Volk*, posseeix un altre seguit de connotacions (quelcom racial, històric, orgànic, etcètera). Considero que

el problema dels moviments que parlen del populisme, els plebiscits, etcètera és en quin «poble» estan pensant i al qual estan al·ludint, si del poble democràtic, el *demos*, o en canvi d'una mena de noció feixista d'un poble «pur», que exclou els immigrants, els musulmans, etcètera.

De nou em fa preguntes generals, però penso que cal anar amb molt de compte, perquè si hom va a Bèlgica i analitza el nacionalisme flamenc, veurà que és extremadament complex; hi ha un grup que té una concepció totalment feixista i racista de la «flamenquitat» i que aspira a unir-se amb Holanda per crear un nou país, i després hi ha gent que senzillament desconfia de l'alta política i que desitja el poder popular, i ambdós poden voler la celebració d'un plebiscit. Per tant doncs, cal analitzar les motivacions i el motius reals, i llavors estudiar els diaris i escoltar els discursos amb molta cura. A fi de comptes, el que vull dir amb tot això és que no s'ha de generalitzar. Com a historiadors i analistes de la història que som, hem d'anar amb peus de plom, no imposar un esquema general a realitats força complexes. Per exemple, sé que a Espanya i Catalunya hi ha un debat molt complex sobre la identitat i la representació, però estic convençut que hi ha un ampli ventall d'interpretacions de Catalunya, algunes de les quals deuen ser gairebé racistes i altres, per contra, gairebé marxistes. Crec que això és l'ambigüitat de la política contemporània.

(X. C.): *Si ens fixem en el cas de Grècia, em sembla sorprenent que una nova dreta com Laos hagi fracassat i que veiem emergir una nova dreta neonazi com Alba Daurada. ¿Era previsible que a Europa occidental tornés un nazisme (perquè és més o menys un nazisme, amb connexions amb la policia, amb milícies, etcètera)? ¿Podem tornar enrere en el temps a l'extrema dreta, al feixisme d'entreguerres?*

(R. G.): És del tot previsible que, si l'economia d'un país s'enfonsa, hi haurà multitud de posicions, entre les quals una de marxista extremista, perquè en certa forma el marxisme ja va predir el col·lapse del capitalisme, i per a molts marxistes l'ensorrament d'un país representa la confirmació de les seves prediccions. Però el mateix passarà en el cas dels racistes populistes. A Anglaterra hi ha molta gent que no vol que el país pertanyi a la Unió Europea —de fet ja no formem part de la unió monetària— i que vol Gran Bretanya per als britànics. Per aquest tipus de gent, l'enfonsament de Grècia corrobora que el país hauria de tancar-se en si mateix i no formar part d'un ens més gran. Un cop l'economia va col·lapsar a Grècia, era del tot normal que hi sorgissin elements xenòfobs de caire extremista. Des del punt de vista històric, es podrien haver inspirat en molts altres moviments; per exemple, al període d'entreguerres el règim de Ioannis Metaxas a Grècia va crear la seva pròpia variant de parafeixisme, encara que no fos realment feixista. Malgrat tot, el que resulta més interessant és que aquesta gent hagi adoptat la simbologia del que jo anomeno un «nazisme universal». Per descomptat, és quelcom absurd i sense sentit, però crec que el missatge és en realitat el següent: «Des del punt de vista simbòlic, no formem part

de cap Grècia democràtica, liberal o marxista, sinó que som quelcom molt més radical, odiem de tot cor els immigrants, la Unió Europea, la dominació d'Alemanya...». (No oblidem que Grècia fou ocupada per Alemanya, així que és ben irònic; bé, ho seria si adoptessin el nazisme de tipus alemany, però el que estan adoptant és l'esmentat nazisme universal, i, com a tal, tot el que la seva mena d'esvàstica significa és: «Mireu, som grecs i volem destruir l'Europa capitalista i liberal de la Unió Europea. No volem la solució marxista, sinó una solució autènticament grega».) Així mateix, volen deixar clar que la solució no pot basar-se en el diàleg, sinó en l'acció. Les dues cares del nazisme són, en primer lloc, que és racista, i en segon lloc que és actiu, de manera que Alba Daurada bàsicament està dient que és l'albada, el renaixement, el futur, la modernitat del feixisme, i la manera com es comporten és tota una declaració d'intencions: que no creuen en absolut en el procés democràtic, així que res de protestes pacífiques o negociacions, res de votar o d'eleccions, que refusen visceralment. I com expresseu això mitjançant un moviment i una simbologia? Doncs utilitzant el nazisme.

Per descomptat, és un neonazisme, no el nazisme original. Ara bé, el que trobo més interessant és la poca quantitat de moviments neonazis que hi ha a la resta d'Europa. Crec que el populisme, aquesta idea d'una democràcia només per a la població autòctona, ha creat petits tallafocs. Al meu parer, les energies que podrien haver anat al nazisme o al neonazisme han acabat anant a parar al populisme. És el que ha passat a Suïssa, a Noruega, a Dinamarca, etcètera, on hi ha partits d'aquesta mena. La tragèdia de Grècia és que mai no van desenvolupar un populisme pròpiament dit —no «Grècia per als grecs», sinó «Grècia democràtica per als grecs»—, i la classe política està tan desesperada que empeny l'oposició cap a l'extrema dreta i no cap a la dreta populista.

(X. C.): *Com explicaria que a Espanya, Portugal i Grècia, que han tingut dictadures anticomunistes, no hagin sorgit partits populistes, d'extrema dreta, com a la resta d'Europa? O per què han trigat tant?*

(R. G.): Bé, a Grècia en tenen un de petit...

(X. C.): *Em refereixo als anys noranta...*

(R. G.): La meua teoria és que a Itàlia i Alemanya la guerra va truncar l'experiment feixista, així que els que fantasiegen sobre un «nou ordre» podrien dir: «Mireu, la decadència va guanyar la guerra, va guanyar-la la gent equivocada —els nord-americans, els comunistes, els jueus...—, i el feixisme era un gran experiment els resultats positius del qual no vam tenir prou temps de veure». Tanmateix, a Portugal i Espanya es podia veure la decadència, la gerontocràcia, la realitat horrible de viure sota una dictadura, l'enorme distància que hi havia entre la propaganda i la realitat, etcètera. Així doncs, en certa forma, quan Franco i Salazar van morir, qualsevol creença en un renaixement, en una regeneració, en recuperar aquell passat, estava esgotada. La gent havia entès el que havia significat.

Si Hitler i Mussolini s'haguessin mantingut en el poder fins a morir per causes naturals, els seus règims —tot i que haurien desaparegut els jueus, els comunistes, etcètera— s'haurien acabat convertint en gerontocràcies, no hi hauria hagut cap revolució real, l'Estat s'hauria caracteritzat per una corrupció a gran escala. A Itàlia l'Església hauria estat com l'Opus Dei, i Alemanya... —el cas alemany és força més interessant—, què hauria fet Alemanya? No ho sé, però penso que l'imperi nazi era massa gran, era insostenible. Per als feixistes de fora d'Espanya i Portugal, la tragèdia és que encara poder tenir la falsa il·lusió que allò podria haver funcionat, mentre que els portuguesos i espanyols saben que no podia fer-ho. Un cop mort Franco, no va subsistir una extrema dreta pro-franquista gaire nombrosa, ni tampoc a Portugal va haver-hi quelcom similar a favor de Salazar o de [Rolão] Preto. La majoria de la gent jove, pel contra, volia ser moderna, volia formar part d'Europa, hi havia un entusiasme fantàstic pels valors liberals democràtics, i crec que és això el que està ajudant Espanya i Portugal ara que pateixen una crisi econòmica terrible, doncs encara tenen esperança en la modernitat. Fins i tot les protestes contra el govern de Madrid són més aviat hippis, no neonazis; no veig cap indici que pugui haver-hi un partit com Alba Daurada a Espanya. Grècia també va patir una dictadura fins als anys setanta, però la majoria dels grecs han perdut qualsevol fe en la dictadura, són conscients del que significa.

(X. C.): *Actualment proliferen atemptats d'extrema dreta i també islamistes que s'atribueixin a «llops solitaris». Es diu que els seus autors són bojos o llunàtics, però el terrorisme del segle XXI no és un obra de llops solitaris que viuen a internet?*

(R. G.): Al període d'entreguerres hi havia moviments de masses amb uniformes, propaganda, oficines i edificis per a la gent que odiava el comunisme i el liberalisme. Avui en dia, en canvi, algú d'extrema dreta que rebutgi profundament el sistema està molt sol. No hi ha moviments reals, però sí una vasta comunitat a internet, el que jo anomeno la «comunitat virtual» de l'extrema dreta. Si ho pensem bé, si algú ansia canviar el sistema mitjançant un partit o un moviment —o mitjançant una barreja de paramilitarisme i política, com en el nazisme i el feixisme—, actualment no pot crear-ne perquè no hi ha prou gent per fer-ho. Per tant doncs, l'única opció de la majoria de fanàtics convençuts que volen actuar és recórrer a internet. És com la pornografia, una fantasia; llegiran llocs web, escriuran correus electrònics, faran comentaris a blocs, etcètera, però es mouen en un món irreal. Podríem dir que el terrorista «llop solitari» és una mica com un violador, que es creu la seva fantasia i surt al carrer per portar-la a terme. Ara bé, vol dir això que són bojos?

Penso que hi ha una gran diferència entre un psicòtic, un sociòpata amb alguna disfunció important, i algú com Breivik, que al principi era un home deprimat i empipat que llegia llocs web i s'adheria a partits petits que no feien res. El que fa Breivik és crear la seva pròpia ideologia; no tracta d'esdevenir un líder carismàtic, no tracta de fundar un partit, sinó que troba un dels nous invents

—el terrorisme— sorgits en l'àmbit de la política posterior a 1945. Bé, no és quelcom tan nou; la idea que amb una acció terrorista pots canviar el món van adoptar-la els nihilistes russos del segle XIX per raons molt similars. És el que jo anomeno una «bogeria autoinduïda», que no és una bogeria típica; de fet, quan s'investiga a Breivik no està gens clar si és boig o no, hi ha opinions discrepants. En qualsevol cas, el que vull remarcar és que si la ideologia extremista és una follia, llavors la major part de la història humana és una follia. Per exemple, els asteques pensaven que el sol moriria si no feien sacrificis rituals; en aquest sentit, la cultura és una follia. El que tenim ara són unes poques persones —sortosament és una quantitat molt petita de gent— que creen una ideologia pròpia tot utilitzant els recursos d'internet, llegint, a l'escola... És el que ha passat en els casos de Timothy McVeigh, del terrorista anglès David Copeland, etcètera. Elaboren una ideologia però simplement fantasiejant, converteixen aquesta ideologia en una missió i, un cop la tenen, esdevenen una mena de James Bond, viuen en cos i ànima per aquesta missió i esmercen totes les seves energies a seleccionar un objectiu simbòlic i aprendre com fabricar bombes, i això esdevé la seva vida, creen una existència alternativa que no és la follia tradicional, la psicosi o la sociopatologia normals, sinó una sociopatologia de creació pròpia. En el cas de Breivik, considero que el seu principi de realitat és molt defectuós, perquè pensava que assassinant aquella gent canviaria la història, però es tracta d'un principi de realitat feble. Tanmateix, no és una categoria normal de bogeria, i penso que hem d'entendre-ho i reconèixer l'extraordinària capacitat humana per crear una determinada visió del món i viure d'acord amb ella.

Ara bé, al període d'entreguerres hi havia una varietat increïble de formes contraposades de veure el món —per exemple, durant la guerra civil espanyola—, però totes eren públiques. Si ens fixem en la Falange, tenim que va sorgir d'un grup de partits molt petits, però la idea era agafar aquella ideologia i crear un moviment. En canvi, pensem en l'extrema dreta dels nostres dies: és gent molt radical i violenta que menysprea la idea de crear un moviment. Amb el poder de fer esclatar bombes o segrestar avions no cal un moviment, es pot anar directe cap a l'acció, cap a la revolució, i d'acord amb la seva fantasia —i aquesta era la fantasia dels nihilistes russos— un únic acte simbòlic, com ara matar el tsar o fer volar pels aires un cafè a França, els podia permetre en certa forma canviar la història. Penso que això és una follia, però té una certa lògica terrible, la lògica de la destrucció creativa, «destruir per crear». Si hom està interessat en una anàlisi molt punyent d'aquesta lògica, li recomano la pel·lícula *El club de la lluita*, on es pot veure com l'odi de la societat moderna es transforma en aquesta missió i aquest projecte. Penso que és una follia autoinduïda, però no una patologia clínica, sinó una follia ideològica, i com a tal és molt vella, no és cap novetat. Fins i tot quelcom com el catolicisme jesuïta, que es dedicava a cremar llibres i gent, era una mena de follia ideològica. Però no en el sentit d'una psicosi normal i corrent, sinó d'una culturalment i ideològicament sofisticada.

(X. C.): *Al segle XXI, la islamofòbia substituirà l'antisemitisme?*

(R. G.): Aquesta és una pregunta molt interessant. Un dels aspectes més notables del manifest de mil cinc-cents pàgines de Breivik és que en realitat no odia els musulmans que viuen al mateix món musulmà, sinó els musulmans que resideixen a Europa i estan contaminant la seva cultura. Breivik respecta tots els pobles que lluiten per la seva existència; respecta els jueus que viuen a Israel i respecta Al-Qaida, respecta l'energia violenta que esmercen en crear el seu propi Estat i en defensar la seva gent. Breivik vol que els noruecs i els europeus despertin i defensin la seva etnicitat, com els sionistes a Israel i com Al-Qaida. És quelcom molt especial. És cert que, segons els paràmetres de l'extrema dreta, necessitada d'un enemic, d'un boc expiatori, d'un objecte de dimonització, el musulmà encaixa en aquest paper. Tanmateix, si algú llegeix llocs web d'extrema dreta veurà que encara hi ha força antisemitisme. Per què? Doncs perquè els nacionalistes odien l'internacionalisme, han interioritzat la idea, sorgida al període d'entreguerres, dels jueus com a creadors d'un sistema financer internacional que destrueix el teu propi país. Per cert, també la Unió Europea és objecte de dimonització: un dels aspectes que es poden trobar en la retòrica d'extrema dreta és que, a banda dels jueus i els musulmans, odien les Nacions Unides i la Unió Europea perquè també ells són organismes internacionals que estan imposant els seus valors al món. Si ens fixem en l'extrema dreta nord-americana actual, trobem el concepte «ZOG», «Zionist Occupation Government» («Govern Sionista d'Ocupació»). De fet, segons McVeigh l'edifici d'Oklahoma contra el qual va atemptar simbolitzava el «ZOG», i, així mateix, als *Diaris Turner* un dels primers esdeveniments que tenen lloc a l'Harmagedon, a la batalla de la fi dels temps, és la utilització d'armes nuclears per destruir Israel. Per tant doncs, l'antisemitisme no ha mort. Un dels trets més interessants d'un moviment d'extrema dreta com l'English Defence League —que va impressionar Breivik tot i que el va decebre perquè pensava que no era prou radical— és que consideren l'islam i la xaria, no els jueus, com la principal amenaça contra les essències angleses. Penso que té vostè raó: hem de veure la forma com l'islam i els musulmans substitueixen parcialment els jueus com quelcom que cal odiar. Malgrat tot, penso que els racistes extremistes odien moltes coses diferents: odien McDonald's, l'americanització, la Unió Europea, Brussel·les, els musulmans, etcètera, però també odien els comunistes. Encara tenen un ampli ventall de coses que cal odiar.

(X. C.): *Allò específic de la islamofòbia i del seu mite d'«Euràbia» és que permet a la dreta populista reinventar-se i buscar un electorat transversal —d'esquerres, feminista, de drets de les minories— i un electorat conservador, catòlic, etcètera. Potser es tracti d'un tret diferent en relació amb l'antisemitisme, com a mobilitzador de l'extrema dreta.*

(R. G.): «Euràbia», com a mite mobilitzador, era molt important per Breivik, i a Gran Bretanya s'ha publicat un llibre titulat *Londonistan*. Penso que les coses són molt complicades ara per ara, hi ha moltes formes de ser d'extrema dreta i hi

ha moltes dretes diferents. Per exemple, no hem parlat de la immigració massiva; un dels grans blancs de l'odi dels racistes britànics no són només els jueus o els musulmans, sinó també els romanesos, els albanesos, els delinqüents estrangers... Penso que la idea d'«Euràbia» només és la cristal·lització d'una por, *Londonistan* és la cristal·lització d'una por. A Anglaterra hi ha una ciutat, Leicester, on menys del 50% de la població és anglobritànica i ha esdevingut una minoria. Ara bé, això és una realitat, Leicester és un lloc famós. Tinc un bon amic ugandès que hi viu, però ell mateix forma part d'una minoria ètnica en comparació amb els musulmans o els anglobritànics. El fet és que, si consideres que la teva identitat nacional està sota amenaça, dimonitzaràs qualsevol persona que visqui al teu entorn i que al teu parer representi una amenaça. Així doncs, no hauríem de pensar en termes simplistes i parlar d'antisemitisme al període d'entreguerres i d'islamofòbia al segle XXI. La islamofòbia només és una més d'un seguit de racionalitzacions d'una sensació d'amenaça cap a la identitat pròpia. El que és molt interessant a Gran Bretanya, per exemple, és que, tot i la islamofòbia, hi ha nombroses organitzacions que la combaten. Hi ha un moviment anomenat Faith in Leadership i un altre anomenat Faith Matters, encapçalats per britànics d'origen hindú i britànics musulmans, que utilitzen la seva posició per crear organitzacions i moviments que facin front a la islamofòbia. Penso que en analitzar la dreta i tractar d'esbrinar com està configurada, també hem de ser conscients que, així com hi ha una nova dreta, també hi ha un nou liberalisme, que està tractant d'ampliar i perfeccionar el liberalisme per conceptualitzar una nova societat multicultural i multiètnica, i això també és força complicat. Per tant, doncs, hi ha molts nous liberalismes inclosius i també moltes formes noves de dreta. Només puc parlar del meu país i la meva experiència. Jo visc a un barri força islamitzat on cada divendres els carrers són plens de musulmans que van a la mesquita, tinc veïns musulmans, etcètera. Però Oxford és absolutament contrari a la islamofòbia. Quan el BNP, el British National Party, va provar de convocar un míting allí, la reacció de la gent va ser fantàstica, increïble. Si un es fixa només en les notícies dolentes, pot imaginar-se que una part d'Europa s'està estripant, però el que jo trobo realment sorprenent és el poc extremisme que hi ha, fins i tot a França, on l'extrema dreta està molt organitzada gràcies al partit de Le Pen. Quan hi ha eleccions presidencials, obtenen bons resultats, i hom fins i tot pot argumentar que és important que aquesta gent es vegi forçada a organitzar-se en partits, que és millor que hi hagi un partit lepenista que un Alba Daurada, doncs aquest últim ha perdut l'esperança en el procés polític, mentre que els lepenistes almenys estan obligats a redactar programes, fer discursos, aparèixer a la televisió, etcètera. A Anglaterra, el cap del BNP, Nick Griffin —que no és familiar meu—, surt al programa *Question Time* de la BBC. Algú s'imagina Hitler al *Question Time*, sotmès a una mena de tercer grau? En certa forma, el procés democràtic significa que si ets un extremista pots seguir essent-ho.

Certament, hi ha problemes relacionats amb la identitat, hi ha problemes en el fet de ser espanyol, català, etcètera, i és bo que els discutim obertament. El que

de fet em sorprèn és que no hi hagi més extremisme, més posicions de dreta. Estic molt més preocupat per fenòmens com la corrupció política. El problema a Romania, per exemple, no és el ressorgiment del feixisme, sinó que hi ha una elit política molt corrupta. El problema a l'Afganistan no és l'islamisme, sinó que no hi ha una classe política pròpiament democràtica. Quan els nord-americans i britànics marxen de l'Afganistan, el problema no són els talibans sinó l'Estat. Així doncs, penso que, tot i haver-hi moltes coses que ens han d'amoïnar, també haurien d'amoïnar-nos el liberalisme, les classes polítiques, els assumptes polítics, la corrupció, els banquers i tot això, perquè, pel que fa a la qualitat de la vida humana, les amenaces que la democràcia pateix no són només les que hi havia al període d'entreguerres. Sí, d'acord, estem traumatitzats per aquella època, per Franco, Hitler, Mussolini, etcètera, però en certa manera el segle XXI és una oportunitat per repensar les amenaces reals a què està sotmesa la humanitat: la demografia, l'ecologia, la corrupció... Fixi's en Rússia.

Després de 1989, els experts en política deien que Rússia seria com la República de Weimar i que hi hauria un ressorgiment del nazisme, però el que tenim ara és Putin, al qual considero pitjor que un feixista. L'amenaça més poderosa no és Zhirinovski, que és una figura marginal i un guillat, sinó Putin, un polític nacionalista corrupte que va començar la seva carrera al KGB, despietat amb els txetxens, xovinista i pertanyent a una mena de corrent dominant, el liberalisme autocràtic, que segueix controlant el sistema encara que no sigui al poder. Així doncs, quan als anys noranta els historiadors com jo estàvem preocupats pel sorgiment d'un nou feixisme, el que no veiem era un nou tipus de corrupció política. Penso que hem de fixar-nos en totes les amenaces contra la democràcia i no només en les d'extrema dreta. Algunes d'aquestes amenaces provenen del centre; a Anglaterra, la gran amenaça contra la democràcia als anys noranta no va provenir de l'extrema dreta sinó de Tony Blair, un socialista que mantenia una estreta relació amb Bush i que va embolicar-nos en la guerra de l'Iraq, que va ser una catàstrofe per a la democràcia, per a la manera com els musulmans veuen el món occidental, i malgrat tot Blair era una encarnació de la política socialista liberal. Qui hauria pensat el 1997 que la principal amenaça contra la democràcia britànica era Tony Blair? Hauria sonat absurd. Però no era el BNP. Seguim amoïnats pel BNP, Nick Griffin, etcètera, però no tenen cap poder en absolut. El que vull dir, sense autosuficiència ni apatia, és que, quan analitzem els extremismes, cal que ens centrem tant en els de dreta com en els d'esquerra, però també l'extremisme del mig, el de les elits polítiques, el qual penso que és més inquietant.

(X. C.): *Per acabar, voldria demanar-li una si encara és difícil definir el feixisme, el concepte de «feixisme». Caldrà que passin molts més anys abans de tenir perspectiva històrica o és un debat que, per la seva complexitat, serà molt difícil tancar?*

(R. G.): El fet és que el feixisme no és una entitat estàtica, no és un organisme clarament delimitat, sinó simplement un «-isme», un concepte de tipus ideal que

penso que es pot definir amb una sola frase, una frase que al meu parer encara és valuosa, doncs et permet distingir entre, per exemple, el racisme xenòfob i el feixisme genuí, que busca el mite del ressorgiment, el ressorgiment ultranacionalista. Així, un ressorgiment de Grècia en el marc del sistema existent no seria feixisme. Alba Daurada és feixista perquè el que enyora és una nova Grècia (d'aquí l'expressió «alba daurada»). Per tant doncs, tot i que el concepte òbviament canvia, crec que encara és vàlid. El cas de la Nova Dreta em sembla més problemàtic pel seu tarannà metapolític, però, malgrat tot, penso que sí pot haver-hi un nou tipus de feixisme interessat només en les idees.

Hi ha molts tipus de liberalisme, d'anarquisme, de feminisme i de comunisme que només són idees; de fet, el mateix *Manifest comunista* és tan sols una idea. Així doncs, sempre que concebem el feixisme com a un tipus d'ideologia ben definida, com solen definir-se habitualment les ideologies, podrem comprovar com es manifesta en forma d'accions, moviments, partits, revolucions i també règims —sempre adoptarà una forma diferent—, i donat que es tracta d'una forma de nacionalisme, prendrà el color de cada nació i de cada història particular i seguirà adaptant-se a les circumstàncies. El neofeixisme grec serà profundament grec, i estic convençut que si pogués llegir el grec podria assenyalar-vos el mite del ressorgiment, però, no obstant això, serà una forma grega força vaga de ressorgiment neonazi, la qual cosa es pot veure fins i tot en la forma com es presenten davant els mitjans de comunicació i la societat.

Així que no, no crec que sigui un problema. Si un vol ser metodològicament sofisticat —i jo he abordat aquest problema—, hi ha una teoria de Michael Freeden, que ell anomena «morfologia ideològica», segons la qual el que fem és definir quelcom amb un nucli de significat ineliminable —jo tinc el meu propi nucli: l'«ultranacionalisme palingenètic»— i a continuació analitzar altres aspectes, com ara el cooperatisme, el culte al líder o els uniformes, que són accessoris, que vénen i van, però amb el nucli sempre invariable. Així doncs, un feixista pot dir: «D'acord, crec en el sistema de partits» —Goebbels creia en ell amb un propòsit tàctic (de fet va dir: «Estic aquí, al Parlament, per destruir-lo»; això sí que és feixisme)—, però si acceptes realment el sistema de partits no ets un feixista de debò. Penso que encara és possible tenir una definició medul·lar i després analitzar com interactua aquesta en el món real, en la història real, i com es desenvolupa. Sempre hi haurà petites manifestacions de la ideologia feixista, però si seguim fixant-nos només en elles no prendrem consciència d'altres fets que també constitueixen amenaces contra la democràcia, i la nostra feina com a humanistes és estar a l'aguait i no només mirar cap al passat per vaticinar el futur, sinó també mirar cap a l'horitzó a la recerca d'altres forces que estiguin posant en perill la democràcia.